OSMANLI DEVLETİ'NDE ESKİ BİR TÜRK GELENEĞİ: ÇANAK YAĞMASI*

An Old Turkish Tradition in the Ottoman State: Dish Plunder

Dr. Mustafa CAN**

ÖZ

Üç kıtada hüküm süren Osmanlı Devleti'nin aslî unsurunun Türklerden meydana gelmesi, devlet ve saray geleneklerinden birçoğunun kaynağının eski Türk gelenekleri olmasını sağlamıştır. Osmanlı Devleti'nde devlet, saray ve toplum gelenekleri içerisinde bu şekilde yer bulmuş olan eski Türk geleneklerinden birisi de, Anadolu'da günümüzde de varlığını farklı şekillerde devam ettiren çanak yağmasıdır. Çanak yağmasının temeli Orta Asya Türklerinde görülen potlaca dayanmaktadır. Potlaç hakanların şölenlerinde yahut bayramlar vesilesiyle gerçekleştirilen büyük şenliklerde halkın yiyecekleri yağmalamasına verilen isimdir. Yağma kelimesi her ne kadar baskın ve zorla ele geçirme anlamına gelse de, eski Türk geleneklerinden olan yağmada gönüllülük esastır. Çanak yağmasında yağma yapanların zor kullanmasından ziyade yağma yaptıranın gönüllü olması, bu olayın eski Türklerde bir gelenek hâline gelmesini sağlamıştır. Bu gelenek gerek belirtilen özelliğinden gerekse yüklendiği diğer anlamlardan ötürü Osmanlılarda da devam ettirilmiştir. Osmanlı hanedan mensuplarına ait evlilik ve sünnet düğünleri gibi büyük çaplı şenliklerde de içleri yemek dolu kapların halk veya yeniçeriler tarafından kapılmasına çanak yağması adı verilmiştir. Osmanlı saray şenliklerinde görülen çanak yağması, günümüzde Sultanahmet Camisi'nin bulunduğu alan olan At Meydanı'nda gerçekleştirilir; bu şenliklerde içleri et ve pilavla doldurulmuş olan büyük çanaklar, meydandaki uygun yerlere yerleştirildikten sonra verilen işaretle birlikte yağmaya açılırdı. Çanak yağmaları, saray düğünleri vesilesi ile gerçekleştirilen şenliklerin doğrudan halka yönelik olan en önemli etkinliğiydi. Bu etkinlik neticesinde halkın, sultanın cömertliğine şahit olması sağlanırdı. Çanak yağması sadece şenliklerde değil, aynı zamanda yeniçerilere ulûfe adı verilen üçer aylık maaşlarının verilişinde de uygulanmıştır. Çanak yağmasının bu şekli ise Topkapı Sarayı'nın ikinci avlusundaki belirli bir bölüme aralıklarla yerleştirilmiş, içerisinde pilav ve zerde gibi geleneksel yemeklerin bulunduğu çanakların, yeniçeriler tarafından kapılması şeklinde gerçekleştirilmiştir. Gerek şenliklerde gerekse saray merasimlerinde sergilenmesi, çanak yağmasının hem devlet hem de saray geleneği olmasını sağlamıştır. Çanak yağmaları unutulmaz sahneler teşkil etmelerinden ötürü yerli ve yabancı kaynaklarda ayrıntılı olarak tasvir edilmiştir. Geleneğin gönüllülük esasına dayanması, amacının yağma değil de ona yüklenen anlamlar olduğunu göstermektedir. Temelde cömertlik olgusuna dayanmakla birlikte halk, yeniçeri ve ulema gibi farklı sınıflara uygulanmış olması, bu geleneğin birbirinden farklı anlamlar içerebilmesini sağlamıştır. Bu nedenle Osmanlı Devleti'nde devlet ve saray gelenekleri içerisinde yer alan çanak yağması, çok yönlü anlamlar içeren bir sembol olma özelliği taşımıştır. Ne şekilde uygulanırsa uygulansın sultanın bir ihsanı olan çanak yağması, tebaanın yönetime karşı olan saygı ve bağlılık duygusunun artmasını sağlamıştır. Bu noktada Osmanlı Devleti'nde halk için gerçekleştirilen çanak yağmaları, bu geleneğin daha çok "ihsan" boyutuna odaklanırken yeniçeriler için gerçekleştirilen çanak yağmaları ise ihsandan ziyade "itaat" boyutuna odaklanmıştır.

Anahtar Kelimeler

Osmanlı Devleti, Türk gelenekleri, çanak yağması, saray, sembol.

ABSTRACT

The fact that the main element of the Ottoman Empire, which reigned on three continents, consisted of Turks, enabled many of the state and palace traditions to be the old Turkish traditions. One of the old Turkish traditions that took place in the state, palace and social traditions of the Ottoman Empire in this way was the dish plunder which continues its existence in different ways in Anatolia today. The dish plunder is based on potlach which is seen in the Central Asian Turks. Potlach is the name given to the plundering of the food by the people in the big festivities of the khans or on the occasion of the feasts. Although the word plunder means forced seizure, volunteering is essential in the plunder which is one of the old Turkish traditions. The fact that the person who allows the plundering is volunteer rather than plunderers use force made this event a tradition in the ancient Turks. This tradition has been continued in the Ottomans due to both its stated characteristics and

* Geliş tarihi: 21 Kasım 2019 - Kabul tarihi: 10 Mart 2020
Can, Mustafa. "Osmanlı Devleti'nde Eski Bir Türk Geleneği: Çanak Yağması" *Millî Folklor* 125 (Bahar 2020): 150-162

** Gazi Üniversitesi, Gazi Eğitim Fakültesi, Tarih Eğitimi Ana Bilim Dalı, Ankara/Türkiye, mustafacan@gazi.edu.tr, ORCID: 0000-0002-6458-5007.

other meanings it imposes. In large-scale festivals such as weddings and circumcision feasts belonging to Ottoman dynasty members, it was also called dish plunder to the grabbing of the bowls filled with food by the people or janissaries. The dish plunder seen in the Ottoman palace festivals was carried out at the Horse Square, where the Blue Mosque is located today; in these festivals, large bowls filled with meat and rice were placed in suitable places in the square and then opened to plunder with the sign given. Dish plunders were the most important event of the festivities held on the occasion of palace weddings, which were devoted directly to the people. As a result of this activity, it was ensured that the people would witness the generosity of the sultan. The dish plunder was applied not only at the festivities, but also during the payment of the three-month salaries of the janissaries which was called ulûfe. This form of dish plunder was carried out in a certain section in the second courtyard of the Topkapı Palace, where the dishes containing traditional meals such as rice and zerde were grabbed by the janissaries. The fact that it was exhibited in festivals and palace ceremonies ensured that the dish plunder was both state and palace tradition. Dish plunders are described in detail in local and foreign sources as they create unforgettable scenes. The fact that tradition is based on voluntarism shows that its aim is not plunder but the meanings attributed to it. Although essentially it is based on generosity, the fact that it has been applied to different classes such as people, janissary and ulama allows this tradition to have different meanings. Therefore, the dish plunder as one of the state and palace traditions of the Ottoman Empire was a symbol with multifaceted meanings. Regardless of how it was applied, the dish plunder which was a beneficence of the sultan, increased the respect and loyalty of the people to the administration. At this point, dish plunders for the people in the Ottoman Empire focused on the "beneficence" dimension of this tradition, whereas dish plunders for the janissaries focused on the "obedience" dimension rather than the beneficence.

Key Words
Ottoman State, Turkish traditions, dish plunder, palace, symbol.

Giriş

Osmanlı devlet gelenekleri, eski Türk gelenekleri, İslam gelenekleri ve hâkim olunan topraklardaki devlet gelenekleri olmak üzere üç temele oturmaktadır (Köprülü 1986: 30). Bununla birlikte Osmanlı hanedanının yirmi dört Oğuz boyundan Kayı boyuna mensup olması ve Osmanlı Devleti'nin aslî unsurunun Türklerden meydana gelmesi, eski Türk geleneklerinin, devlet ve saray gelenekleri içerisinde önemli bir yer edinmesini sağlamıştır. Osmanlı devlet ve saray gelenekleri içerisinde görülen eski Türk geleneklerinden birisi de çanak yağmasıdır. Osmanlı hanedan mensuplarına ait evlilik ve sünnet düğünleri gibi kamuya açık büyük çaplı şenliklerde, içleri yemek dolu kapların halk veya yeniçeriler tarafından kapılmasına çanak yağması adı verilmiştir. Çanak yağması sadece şenliklerde değil, aynı zamanda yeniçerilere ulûfe adı verilen üçer aylık maaşlarının verilişinde de uygulanmıştır. Geleneğin bu şekli ise Topkapı Sarayı'nın ikinci avlusundaki belirli bir bölüme aralıklarla yerleştirilmiş çanakların yeniçeriler tarafından kapılması şeklinde gerçekleştirilmiştir.

Çanak yağması, temelini Orta Asya Türklerinde görülen potlaç geleneğinden almaktadır. Potlaç da çanak yağması gibi büyük şenliklerde halkın yiyecekleri yağmalamasına verilen isimdir. Potlaç için kurulan sofraya Divan-ı Lügati't-Türk'te "kençliyü" adı verilmiş ve hakanların şölenlerinde yahut bayramlarda kurulan, herkesin gönlünce ve adeta yağmalarcasına yemek yediği, otuz arşın civarında minare gibi uzayıp giden sofra olarak tanımlanmıştır (Kaşgarlı Mahmud 2005: 303). Potlacın Türklerden başka Kuzey Amerika yerlilerinde de görüldüğü tespit edilmiştir. Kuzey Amerika'da yaşayan yerli başkanların ya da zengin kimselerin doğum, erginleme töreni, ölüm, totem direği dikme vb. önemli olaylar sırasında düzenlenen törenlerde ellerindeki mallarla değerli nesneleri başkalarına bağışlaması ya da yok etmesi işlemi ve bununla ilgili törene de potlaç adı verilmiştir (Örnek 1973; 55). Bu bağlamda Kuzey Batı Amerika yerlilerinden Nutka, Tlingit, Aleut

Hayda, Kuakutil kabilelerinde yağmaların köyün ateşe verilmesi, kayıkların parçalanması şeklinde gerçekleştirildiği bilinmektedir (Aslan 1991: 54). Eski Türklerde hakanların, hanların, beylerin, varlıklı kimselerin düzenledikleri potlaçlarda diğer milletlerdekilerin aksine mallar, yakılıp yıkılmadan yoksul tabakalara dağıtılırdı (Tezcan 1989: 31). Türk geleneklerindeki biçimine dikkat edildiğinde, potlacın öncelikle bir cömertlik sembolü olduğu görülmektedir. Türklerde görülen potlaç diğer milletlerdekinden farklı olarak daha çok fakirlerin gözetilmesi şeklinde cereyan ettiğinden, bazen yağmasız törenler şeklinde de gerçekleştirilirdi (Geçer 2017: 681). Potlaç vesilesi ile boy beyleri büyük bir cömertlik sergilerler ve böylece boy mensupları arasında bir itibar sağlanmış olurdu. Bu nedenle potlaç, davet sahibinin cömertlik ve zenginliğini gösterme özelliğinden başka davetlilere bir çeşit meydan okuma anlamı da taşımaktaydı. Potlaç bu özelliğinden dolayı Oğuz Beyleri tarafından diğer beyler üzerinde üstünlük kurma aracı olarak da kullanılırdı (Gökalp 1976: 73-80).

Eski Türklerde görülen yağma şölenleri, potlacın en üst derecesini oluştururdu. Buna göre yağma şöleni, şöleni gerçekleştiren boy beyinin davetlileri yedirip içirdikten, giydirip donattıktan ve borçlu olanın borcunu ödedikten sonra hatunla birlikte otağdan çıkmasının akabinde davetlilerinin, davet sahibinin otağ, sürü vb. mallarını yağma etmesi şeklinde gerçekleşirdi (Gökalp 1976: 265). Bu şölenlerde çok büyük ebatlarda hazırlanan sofralar ve bu sofraların yağma edilmesi, aşırı bir biçimde yiyecek sunulması, bakır kapların, giyeceklerin, yataklık döşekilerin konuklarca alınıp götürülmesi söz konusudur. Bu şekilde gerçekleştirilen yağmalar, yağmayı yaptıranda ve davetlilerde zenginlik ve bolluk duygusu da oluşturmaktadır (Aslan 1991: 54). Türk Kültürünün en önemli eserlerinden Dede Korkut'ta "Kazan'ın Evini Yağmalatması" ve "İç Oğuz'a Dış Oğuz Asi Olup Beyrek Olduğu Boyu" bölümlerinde görülen yağmalarla ilgili bazı özellikler, geleneğinin XI. yüzyıldaki örnekleri olarak dikkat çekmektedir (Gökalp 1976: 263-267).

Yağma geleneğinin farklı şekillerde günümüzde de devam ettirildiği görülmektedir. Anadolu'da halk arasında "çanak yağması", "çorba kapma", "tavuk kapma" vb. gibi farklı adlarla anılan yağma türleri mevcuttur. Düğünlerde gelinin başından serpilen para, şeker, çerez gibi şeylerin kapışılması Anadolu'nun hemen her yerinde uygulanmaya devam edilen bir gelenektir. Anadolu'nun genelinde görülen bu geleneğin dışında Çumra yöresinde tavuk kapma, pilav kapma, çorba kapma; Ankara civarında hediye edilen makramayı kapma; Manisa yöresinde çeyiz eşyasını kapma, yağma geleneğinin kendine has özellikler taşıyan yöresel yansımalarıdır. Örneğin Zile yöresindeki düğünlerde, düğün evindeki eşyalar yağma edilmesine rağmen düğün sahibi bu duruma karşı koyamamaktadır. Bu nedenle düğün sahibi kolayca götürülebilecek eşyaları daha önce ortadan kaldırmaya gayret eder. Bu durum yağmanın davetlilerin hakkı olduğunu ve yağmalanan eşyanın geri alınamayacağını, düğün sahibinin de kabullendiğini gösterir. Davetlilerden isteyenler ortada buldukları eşyayı, hatta sandalye gibi taşıması güç eşyaları da pencereden sarkıtmak suretiyle kaçırırlar; bu ise olaya bir çeşit yağma, kapışma rengi verir (Aslan 1991: 54). Bu örneklerde de görüldüğü üzere yağmaya karşı konulmaması, yağmanın düğün sahibine saygınlık ve prestij kazandırdığının düşünülmesinden kaynaklanmaktadır. Bu bağlamda, günümüzdeki şatafatlı sünnet ya da evlilik düğünleri de bu "prestij rekabeti"nin bir parçası olarak değerlendirebilir (Gültekin 2015: 86).

Osmanlılarda Çanak Yağması

Eski toplumlarda bolluk, güçlülük duygusu, eli açıklık, meydan okuma, rakibi küçük düşürme gibi fonksiyonlar taşıdığı görülen yağma geleneği; bazı örnekleriyle günümüzde yaşadığı gibi, Osmanlı dönemi düğün ve şenliklerinde de görülmekteydi. Bu bağlamda eski Türklerdeki potlaç, İranlılarda ve daha sonraları Osmanlılarda "hân-ı yağma" olarak isimlendirilmiştir (Aslan 1991: 54). Çanak yağması olarak da bilinen hân-ı yağma, Osmanlı padişahlarının kurdurduğu sofralara halkın akın ederek "yağmalaması" anlamını içermekteydi (Gültekin 2015: 86). Yağma Osmanlılarda sadece bir devlet ve saray geleneği olmayıp toplum içerisinde itibar sahibi kişiler tarafından da faklı şekillerde uygulanırdı. Mesela Osmanlı saray ve konaklarında Ramazan aylarında uygulanan "diş kirası" geleneğini de bu bağlamda değerlendirmek mümkündür (Tezcan 1989: 31). Bu geleneğe göre Ramazan aylarında herkes akraba ve ahbaplarını iftara davet eder, ikramda bulunarak kuvvetince ziyafet vermeye çalışırdı. Devlet ileri gelenlerinin evlerinde ise hususi davetler verildiği gibi kapıları her akşam misafirlere açık olurdu. Misafirlerden başka fakir halk için de üç-beş sofra hazırlanır, gelen geri çevrilmez ve içeriye alınırdı. Tatlılarıyla her türlü yemek verilerek iftar ettirilir ve yemekten sonra ise her birisine "diş kirası" adıyla uygun bir miktar hediye verilirdi (Abdülaziz Bey 1995: 253).

Osmanlı Devleti'nde çanak yağması, özellikle sultanın cömertliğine ve bu cömertlik vasıtasıyla sultanın şahsında Devlet-i Âliyye'nin yüceliğine vurgu yapan bir devlet ve saray geleneğiydi. İntizami'ye göre padişahın çanak yağması yaptırmasının nedeni, cömertliğin ahlakların en şereflisi ve vasıfların en güzeli olmasıydı (Arslan 2011: 179). Bu bağlamda çanak yağması, halk için gerçekleştirilen yağma ile kapıkulu askerleri özellikle de yeniçeriler için gerçekleştirilen yağma olmak üzere iki şekilde uygulanmaktaydı. Bu geleneğin en güzel örnekleri, hanedan mensuplarının evlilik ve sünnet düğünleri vesilesiyle gerçekleştirilen sûr-ı hümayun isimli büyük şenliklerde görülürdü. Osmanlı Devleti'nde saray düğünleri günlerce sürer ve büyük bir şölen halinde gerçekleştirilirdi. Bu düğünler vesilesiyle fakirler doyurulur; halkın, sultanın cömertliğine şahit olması sağlanırdı. Osmanlı saray düğünleri ve şenliklerine yabancı elçiler de davet edilir, böylece sultanın cömertliği ve Devlet-i Âliyye'nin büyüklüğü yabancılara karşı da sergilenmiş olurdu (Özden 2018:5). Bu şenliklerde halk için verilen ve "umum ziyafeti" olarak da anılan çanak yağmasında, meydana dizilen çanaklarda geleneksel yemekler yani pilav, et ve zerde ikram edilir; kadın-erkek, genç-yaşlı binlerce kişi çanaklardaki yemekleri yedikleri sırada çıkan kargaşalar, düğünün düzenini korumakla görevli olan tulumcular tarafından yatıştırılırdı. Ayrıca binlerce halk çocuğu bu şenlikler sırasında sünnet ettirilir ve fakirlerin evlerine tepsilerle yemekler gönderilirdi (Arıkan 2018). Şenlikler o kadar görkemli ve sıra dışı olurdu ki yaşananları anlatmak amacıyla sûrname adı verilen minyatürlerle süslenmiş kitaplar yazılırdı.

Osmanlı tarihinde görülen en görkemli şenlikler şehzadelerin sünnet düğünleri vesilesiyle gerçekleştirildiğinden, en geniş çaplı çanak yağmaları da bu şenliklerde görülürdü. At Meydanı'nda yapılan bu şenliklerde gündüz zanaatkârların alay geçişleri, çeşitli oyun ve gösteriler sergilenir, akşamları türlü fişek gösterileri gerçekleştirilir fakat halkın dört gözle beklediği olay ise çanak yağması olurdu. Şenliğin ziyafete dönüşmesi olarak da yorumlanabilecek olan bu etkinlikte içleri et ve

pilavla doldurulmuş olan büyük çanaklar, At Meydanı'nda uygun yerlere yerleştirildikten sonra verilen işaretle "yağmaya" açılırdı (Sinanlar 2009: 61-62). Osmanlı tarihlerinin kaydettiği en görkemli şenliklerden birisi hiç şüphesiz III. Murad'ın, Şehzade Mehmed için düzenlediği sünnet düğünüydü. 1582 Mayısında başlayan ve 55 gün 55 gece süren bu düğünde şölenler sabah, öğleden sonra ve akşam olmak üzere üç safhada gerçekleştirilmişti. Sabahları esnaf alayı vb. gibi geçit törenleri düzenlenirken öğleden sonra savaş, atıcılık, hokkabazlık, cambazlık, kuvvet gösterileri sergilenmiş; güneş battıktan sonra ise donanma ve havai fişek gösterileri yer almıştı (Reyhanlı 2001: 55). Düğünde halka ve davetlilere günde ikişer kez yemek verilmiş; verilen yemekler sultan ve ailesi için ayrı, devlet ileri gelenleri ve davetliler için ayrı, halk için ayrı yerlerde dağıtılmıştı. Çanak yağması, şenliğin doğrudan halka yönelik en önemli etkinliğiydi. Düğün boyunca meydan, saka ve tulumcular tarafından tozları bastırmak amacıyla her gün sulanıyor, süpürülüyor ve temizleniyordu. Ardından yeniçeriler, halka yemek dağıtımı için hazırlıklara başlıyordu. Yemekler ise genel olarak ekmek, pilav ve koyun etinden oluşuyordu (Arıkan 2018).

Düğüne katılan İngiliz bir davetliye göre akşam yemeği yani üzerinde bir ekmek olan pirinç pilavı, meydandaki hasırlar üzerine konmuştu, pilavın yanında ise parça sığır etleri vardı. Borular ve davullar çalınır çalınmaz halk bunların üzerine üşüşmüş ve bir dakikada silip süpürmüşlerdi (Reyhanlı 2001: 55). İntizamî Sûrnamesi'nde yer alan bilgilere göre yağma için Matbah-ı Âmire'den At Meydanı'na getirilen yemekler çanaklarla meydana dizilmiş, meydan içlerinde kırmızı ve beyaz daneler bulunan çanaklarla adeta süslenmişti. Ortaya da uzun uzadıya hasırlar döşenmiş, bunların üzerine de iyi pişmiş koyun etleri yığılmıştı. Öyle ki uzayıp gitmesiyle Samanyolu'nu andıran bu sofrada yığılmış etler koç burcunu andırıyordu. Sofraya bulutu andıran ekmek sepetlerinden adeta ekmek yağdırılıyordu. Bu sınırsız nimete yağma izni verilince, insanlar bir denizin dalgaları gibi yağmaya giriştiler. Ekmek sepetleri deniz üzerindeki hava kabarcıkları gibi kalabalığın üzerinde yüzüyordu. Yağma esnasında fazla açgözlülük edenlerin itişip kakışma esnasında etleri sıyrılıyor, kafa kafaya girenlerin enseleri bükülüyordu. Aç gözlülük yapmayıp da sadece bir tane diyenlerin bile izdihamdan ötürü burçak burçak derileri dökülüyordu. Ayakkabılar havada uçuşuyor, bu insan denizinden bir şey kapıp başını çıkarabilenler adeta tek elleriyle yüzüyordu. Ortalık savaş meydanı gibiydi ve bu meydanda ayağı sürçmeyen gerçekten talihliydi. Çıplak kellelerden At Meydanı haşhaş tarlasına dönmüş, kendi hâlinde olanlar bile başlarındakine sahip çıkamadıklarından serseri takımını andırır hâle gelmişlerdi. Yağma bu şekilde sona erdikten sonra At Meydanı tulumcular, eli sopalı bölükbaşı ve yeniçeriler tarafından boşaltılıp eski süslü hâline getirilmişti (Arslan 2009: 529).

Osmanlı tarihçilerinden Gelibolulu Mustafa Âlî'ye göre de düğünde günlük üçer beşer bin kâse yemek yağmalanmıştı(Arslan, 2008: 558). Kanuni'nin kızı Mihrimah Sultan'la Rüstem Paşa'nın evlilikleri dolayısıyla yapılan ve 27 Kasım 1539 Perşembe günü başlayıp 13 gün süren sûr-i hümayun da, çanak yağmalarının boyutu açısından bir örnek teşkil etmektedir. Bu düğünde tahminen yüz binin üzerinde insana yemek verilmiş ve yağma geleneği icabı beş binden fazla çini, bakır tabak çanak, kâse yağmalanmıştı (Arıkan 2018).

Şehzade Mehmed'in sünnet düğününde çanak yağmasından başka altın ve

gümüş yağması da gerçekleştirilmişti. 18 Haziran 1582 günü verilen ziyafette padişah, bulunduğu yüksekçe yerde ayağa kalkarak halka otuz gümüş kapla 4000 düka para serpmişti. Padişahtan başka valide sultan ve III. Murad'ın hanımı da aynı şekilde para dağıtmışlardı (Reyhanlı 2001: 56). Padişah altın ve gümüşü, dinarı ve akçeyi gümüş tepsiler içerisinde yine tepsiyle beraber halkın üzerine saçıyor, seyirciler büyük bir izdiham içerisinde bunları kapmaya çalışıyordu (Arslan, 2008: 548, 582-585). Altın ve gümüş yağmaları da hiç şüphesiz padişahın ihsanını ve cömertliğini gösterme arzusundan kaynaklanıyordu (Aslan 1991: 56). İntizamî'ye göre altın ve gümüş yağması esnasında insanlar fırsat bu fırsat diye yağmaya koyulmuşlar, bazılarının başları havada altın ve gümüşlerin saçılacağı yere doğru bakmaktan gözleri halka halka olmuştu. Bir kısmı ise altın ve gümüş kapabilmek için her yolu denemiş hatta kendi aralarında ortak hareket ederek akçe kapabilmek için gözlerini karartmışlardı. Saçılanlardan bir şeyler kapmak isteyenlerin akılları perişan bir hâlde başları dönüyor, altın ve gümüş kapabilme arzusuyla kendilerinden geçiyorlardı. Bu hengâmede geçer akçe yakalayabilenler oldukça memnun bir hâldeyken eline filori geçenlerin sevinçten yüzleri altın gibi parlıyordu. Gümüş tas kapabilenlerle altın kâse yakalayabilenlerde ise gam ve keder namına bir şey kalmıyordu (Arslan 2009: 578-579). Altın ve gümüş yağmaları nedeniyle büyük izdihamlar yaşanıyor, insanların üstü başı parçalanıyor, yağma esnasında yaralananlar hatta can verenler oluyordu. Bu yağma esnasında yaşanan izdiham nedeniyle de yaralananların dışında yağmacılardan yirmi beş kişi can vermişti (Arslan, 2008: 548).

Osmanlı saray düğünleri vesilesi ile gerçekleştirilen şenliklerde dikkat çeken bir diğer husus da şekerden yapılmış tasvirlerdi. Hayvan suretinde ve bahçe şeklinde ustalıkla yapılmış şekerden tasvirler, halkın ve diğer izleyicilerin temaşasından sonra yine padişahın fermanıyla, halk tarafından pirinç pilavı ve koyun eti gibi yağmalanırdı (Arıkan 2018). Bu şekerden tasvirlerin yağmalanması da yağma geleneğinin bir parçasıydı. Bu konuda Abdi Sûrnâmesi'nde geçen ifadeler de şu şekildedir:

"Vakt-i zuhrdan sonra Sarây-ı Atîk'de olan şeker bâğceleri ve şeker sandukları ve hayvânât sûretlerinde şeker işleri rikâb-ı hümâyûna gelüp yağmâ olunmak fermân olunmagla (...)meyve ağaçları ve sandıklar harem- i hümâyûna virilüp, sâ'ir hayvânât sûretleri ile kuşlar yağmâ olunmak üzere fermân-ı hümâyûn olunmağın, cümle seyre nâzır olup dâ'ire-i sûrda mevcûd bulunan a'lâ vü ednâ birbirini pâ-mâl iderek segirdişüp dem-i vâhidde yağmâ eylediler." (Arslan 2011: 507).

Seyyid Lokman'ın Hünername'sindeki bir minyatürde görüldüğü üzere çanak yağması sadece reaya kesimi için değil, ulema ve medrese öğrencileri için de uygulanabilen bir gelenekti. Kanuni'nin şehzadelerinin sünnet düğünündeki çanak yağmasını tasvir eden minyatürde, padişah yanında şehzadeleriyle saray penceresinden olayı seyrederken alt tarafta yere konmuş çanakların ulema ve medrese öğrencileri tarafından kapışıldığı görülmektedir (Aslan 1991: 55). Minyatürde görüldüğü üzere yağmanın ulema sınıfı tarafından da gerçekleştirilmesi, çanak yağmasının ilmiye sınıfı için onur kırıcı bir husus olarak düşünülmediğine, aksine sultanın ihsanının yanı sıra ulemanın bağlılığının sembolü olarak algılandığına işaret etmektedir.

Düğünlerde halk ve ulemadan başka kapıkulları özellikle de yeniçeri sınıfı tarafından da çanak yağması gerçekleştirili-

yordu. Abdi Surnamesi'nde yeniçerilerin şenlikteki yağmalarını tasviren *"yeniçeri neferi için yağmaya on on beş bin kadar toprak tabaklar ve çanaklar ile et'ime-i bîpâyân ve birkaç bin bütün koyun büryanları yeniçeri gazileri dahi mu'tad-ı kadimleri üzere segirdişüp dem-i vahidde yağma ve gâret eylediler"* (Arslan 2011: 499). denilmektedir. Şenliklerde yeniçeriler tarafından yağmalanan yemekler arasında pilav, zerdeden başka kebap gibi farklı yemekler bulunuyordu. Bu nokta da Hâzin Surnamesi'nde geçen *"Bu esnada ıyd-i şerif-i divani gibi yeniceri içun pişgâh-ı otağ-ı hümayûnda müheyya olan pilav ve zerdeye segirdup yağma ve garet eylediler"*, (Arslan 2011: 365) *"Hacı Bektaş köçekleri bendden boşanmış arslan gibi karşudan seğirdim salup ac kurd koyuna girer gibi deryâ-veş calkanup yatan ni'met-i uzmaya kendilerin urup sağa bakup kapdılar, sola bakup kapdılar. Ba'dehu yeniçeriler kimi birer koyun ve kimi büryan, kimi tabla kapup taraf taraf tagılup"* (Arslan 2011: 386). ifadeleri yeniçerilere verilen yemekler hakkında bilgi vermektedir. III. Ahmed'in şehzadeleri için 1720'de gerçekleştirilen sünnet düğünündeki yeniçeri yağmasında, kapıcılar pişkeşçisi büyük bir gösterişle yeniçerileri selamladıktan sonra *"Şahlarşahının yiyecekleri yağmadır, alan alsın"* şeklinde yağma için izin verildiğini bildirince, yeniçerilerin hepsi birden kale fethi için saldırıyormuşçasına çanaklara hücum etmişlerdi. Yaşanan izdiham neticesinde ortalık toz duman hâline gelmişti. Kuşluk yemeği niyetine haykıran yeniçeriler, uçan turnalar gibi bir tarafa hücum ediyorlar, kebap sinilerine birer şahin gibi süzülüp yemek tablalarına adeta pençelerini geçiriyorlardı. Kızartılmış hayvanların göğüslerini yardıklarında, içlerinden canlı güvercinler azat edilmiş gibi kanatlanarak fırlayıvermişlerdi. Bu sahne yağmaya ayrıca ilginç bir hava katmıştı (Vehbi 2007: 258-259). Yapılan tasvire bakıldığında yeniçeriler kendilerine düşen rolü oldukça iyi bir biçimde yerine getiriyorlardı. Sonuçta çanak yağması, yağmaya katılanlar aç oldukları için yapılmıyor, gam ve kederi dağıtan bir oyun özelliği taşıyordu (Arslan 2011: 506).

Çanak yağmasının halk, ulema ya da yeniçeriler tarafından gerçekleştirilebiliyor oluşuna dikkat edildiğinde, bu geleneğin ihsan mertebesinde bulunan sultanın, askerî-reaya fark etmeksizin layık olan herkese ihsanda bulunuşunun sembolize edilmiş hâli olduğu anlaşılmaktadır. Yağmanın, gerekli olan her şey hazır hâle getirildikten sonra ancak padişahın emir ve fermanıyla yine padişahın ruhsatı alındıktan sonra yapılıyor olması da (Aslan 1991: 55) bu durumu teyit etmektedir. Yukarıdaki tasvirler çanak yağmasının, Osmanlı kültüründe benimsenme derecesini göstermesi açısından da ayrıca önemlidir.

Çanak yağması geleneği, kapıkulu askerleri özellikle de yeniçeriler için uygulanan şekliyle sultan için bir ihsan sembolü olmakla birlikte yeniçeriler için bağlılık ve itaat sembolü hâline dönüşmekteydi. Yeniçerilere ulufelerinin verildiği günlerde gerçekleştirilen ve itaat sembolü olma özelliği ön plana çıkan çanak yağmaları, Osmanlı belgelerinde çorbaya seğirtme olarak da anılmaktadır (BOA. BEO. A.TŞF. 356 91 b.; 359, s.153). Çorbaya seğirtme, ulufe günlerinden başka bayram günlerinde ve ulûfe günlerine denk getirilen Kırım hanları, Eflak ve Boğdan voyvodaları, yabancı elçiler gibi üst düzey kişilerin kabullerinde de sergilenirdi. Bu günlerdeki çanak yağmaları, şenliklerde sergilenenlerden farklı olarak At Meydanı'nda değil de Topkapı Sarayı'nın ikinci avlusunda gerçekleştirilirdi. Çanak yağmasının bu versiyonunda binlerce yeniçeri Matbah-ı Amire'de hazırlanıp Top-

kapı Sarayı'nın ikinci avlusundaki uygun yerlere dizilmiş olan çorba kaplarına hücum edercesine seğirtir yani koşarlardı. Bu olay oldukça azametli ve ürkütücü bir sahne hâlinde cereyan eder ve adeta bir savaş meydanı görüntüsü oluşurdu. Çorbaya seğirtme yeniçeriler için itaat ve bağlılığa işaret eden bir anlam içermekle birlikte özellikle ulufe günlerinde gerçekleştirilmesi nedeniyle sultanın ve sultanın şahsında Devlet-i Âliyye'nin zenginlik ve yüceliğine de işaret etmekteydi (Orgun 1947: 407). Çorbaya seğirtmenin olağan seyrinde gerçekleşmesi, yeniçerilerin itaatlerine işaret eder ve işlerin yolunda olduğunu gösterirdi. Yağmanın gerçekleşmemesi veya yağma çanaklarının devrilmesi gibi olağandışı bir olay cereyan etmesi ise itaatsizlik anlamı taşırdı. Böylece çanak yağmasında sembolize olmuş olan ihsanın reddedilmesi, yeniçerilerin bazı isteklerinin olduğuna işaret ederdi. İşin son noktası ise ihsanda bulunan sultanın, o mertebeye layık görülmediğine dair tehlikeli bir anlam içerebilmekteydi.

Ulufe günlerinde Topkapı Sarayı'ndaki yeniçeri çanak yağması şu şekilde gerçekleştirilirdi: Yeniçeri ağası divan günlerinde sabah namazını müteakip ocak ağaları ve nöbetçi bir kısım yeniçerilerle beraber erkenden saraya gelir, henüz kapalı olan Bâb-ı Hümayunun önünde belirli bir yerde dururdu. Bundan sonra saraya gelen vezirleri, atını birkaç adım ilerletmek suretiyle selamlar ve yerine dönerdi. Divan heyetinin tamamı gelip iki taraflı dizilerek yerlerini aldıktan sonra duacı çavuş meydana gelerek dua eder, Fatiha'nın akabinde sarayın birinci kapısı olan Bâb-ı Hümayun açılıp içeri girilirdi. Bu esnada yeniçeri ağası önlerinden geçen vezirleri tek tek selamlar; divana en son gelen vezir-i azam, evvela yeniçeri ağasına ve sonra yeniçerilere selam vererek içeri girerdi. Sonrasında mutat divan toplantısı gerçekleştirilirdi. Divanhane haricinde Fetih suresi okunurken sadrazamın işaretiyle çadır mehterbaşısı ağa, bir tas yeniçeri çorbası ve ekmeğini sadrazam başta olmak üzere divan erbabına derecelerine göre arz ederdi. Çorba ve ekmek divan erbabı tarafından yendikten sonra ocak muhzırı, askerin itaat ve iyi hâlinin işareti olarak vezir-i azam ve diğer divan erkânına kanun-ı kadim üzere akide şekeri ikram ederdi. Bu sırada Fetih suresi tamamlandığından kapıcılar kethüdası divanhaneden çıkıp yeniçerilere dönerek buyurun anlamında selam verir; bunun üzerine yeniçeriler, saray mutfağından hazırlanarak kâselerle meydana dizilen çorba ile ekmeği almak üzere koşarlardı (BOA. BEO. A.TŞF. 356: 33-35). Çorba ve ekmeği kapan yeniçeriler, saray mutfağından itibaren yeniçeri ağasının oturduğu yere kadar devam eden üstü örtülü mahalde oturup çorbalarını içerlerdi (Uzunçarşılı 1988: 421-422).

Yeniçerilerin ulufelerini alış biçimleri de yağma geleneğinin bir başka türü olarak gerçekleşmekteydi. Yeniçeriler yemeklerini yedikten sonra yine gelip Orta Kapı'da dururlardı. Bu sırada yeniçeri ocağı çavuşbaşısı kubbealtı önünde bir mahalde ayakta durarak elleri çaprastvari bir biçimde - sağ elin parmakları sol omuza, sol elin parmakları sağ omuza gelecek şekilde - yüksek ve kuvvetli bir sesle şu şekilde gülbang çekerdi: *"Allah Allah illallah baş üryan sine püryan kılıç al kan bu meydanda nice başlar kesilir olmaz hiç soran. Eyvallah eyvallah kahrımız, kılıncımız düşmana ziyan, kulluğumuz padişaha ayân, üçler, yediler, kırklar, gülbeng-i Muhammedî, nur-ı nebî, kerem-i Ali pirimiz, sultanımız hünkâr Hacı Bektaş-ı Veli demine devranına hû diyelim hû"*. Çavuşbaşı en sondaki *hû*'ya gelince yeniçeriler de yüksek sesle hep bir ağızdan *"hû"* derlerdi. Gülbangden sonra ulufe dağıtımına

ağa bölüklerinden başlanırdı. Çavuşbaşı evvela *"birinci ağa bölüğü"* diye bağırır, bu bölüğün kara kullukçusu *"burada"* diye cevap verince çavuşbaşı *"haydi"* der demez, o bölük yeniçerileri koşup masa üzerinde kendilerine ayrılmış olan keseleri kaparlardı. Bu bölük yeniçerilerinden kimi bir kaç kese birden kapar, kimisi de hiç bir şey alamazdı. Keseyi kapanlar bunları omuzları üzerine koyarak alay ile kışlalarına giderlerdi. Çavuşbaşı bu suretle altmış bir bölük olan ağa bölüklerini ve daha sonra cemaat ortalarını çağırır, onlar da yukarıdaki tarzda keselerini kapışırlardı (Uzunçarşılı 1988: 421-422).

Çanak yağması devletin azametine ve yeniçerilerin itaatkârlığına dair iyi bir sembol teşkil ettiğinden elçi kabullerinde de sergilenirdi. Bu nedenle elçi kabulleri, yeniçerilerin maaşlarını alacakları ulufe günlerine özellikle denk getirilmeye çalışılırdı. Elçi kabul günlerinde toplanan divan galebe divanı olarak anılır, bu günlerde normal divan günlerine göre çok daha fazla yeniçeri, yeniçeri ağası ile beraber saraya gelirdi. Elçilik heyetlerinin, yeniçerilerin hem disiplinine hem de savaşçı yönlerine şahit olmaları istenirdi. Bu nedenle kabul günlerinde gerçekleştirilen çanak yağması, bu amaca hizmet eden önemli bir sahne hâlini almaktaydı. Kapıkulu askerlerinin elçi kabullerindeki genel tasviri, çanak yağmasının elçilik heyetlerinde oluşturduğu izlenimin ortaya konabilmesi açısından önemlidir. Buna göre kabul günü Topkapı Sarayı'na gelen elçi ve maiyeti, Orta Kapı'ya geldiklerinde üzerlerindeki kılıç ve hançer gibi silahları kapıcılar tarafından alınırdı. Bu esnada Fetih suresi okunur ve kıraat bitene kadar elçilik heyeti burada bekletilirdi. Kıraatın tamamlanmasının akabinde, çavuşlar kâtibi ve emini elçiyi yerinden kaldırır; çavuşbaşı gümüş asa ile önde, elçi ve maiyeti arkasında Orta Kapı'dan ikinci avluya girerlerdi (BOA. BEO. A.TŞF. 356/91 b.; 359/153). Bu şekilde zengin giyimli binlerce asker ve saraylı arasından ağırbaşlı bir alayla divanhaneye yürünürdü. Elçiler gerek birinci avluda gerekse ikinci avluda Alay Yolu adı verilen bu yol boyunca belli yerlerde durmak ve avluda kendilerine ayrılmış yerlerdeki çeşitli grupları selamlamak zorundaydılar. Bu duraklar *selam taşı* adı verilen nişan taşları ile belirlenmişti. (Necipoğlu 2007: 92-93). Elçi ile çavuşbaşı ilk selam taşına geldiğinde kapıcılar kethüdası onları karşılar ve o da çavuşbaşı ile beraber elçinin önünde yürürdü (BOA. BEO. A.TŞF. 356/91 b.; 359/153). Avluda elçinin geçeceği yolun sağ tarafında yeniçeriler, sol tarafında ise sipahiler gösterişli tören kıyafetleri ile sıralanarak müthiş bir sessizlik ve düzen içerisinde dururlardı. Askerlerin bu şekilde kıpırdamadan duruşları yaklaşık olarak üç ya da dört saat sürer, bu sürenin bazen yedi saate kadar çıktığı da olurdu. (Fresne-Canaye 2009: 53, And 2012: 125-127, Ortaylı 2008: 43).

Avusturya elçisi Kreckwitz ile birlikte 1591'de huzura kabul edilen Baron Wratislaw'ın Topkapı Sarayı'ndaki bu sahneye dair betimlemesi şu şekildedir:

"Orada binlerce insan bulunmasına rağmen ne bir konuşma, ne bir fısıltı ve ne de oraya gidip gelme gibi bir kıpırdanış vardı. Bu durum bizi şaşırtıyordu. Savaş alanlarında bu denli sert ve haşin olan yeniçerilerin, burada komutanlarına karşı, çocukların hocalarına gösterdikleri saygıdan daha büyük ve derin bir saygı gösterdikleri görülüyordu. Sanki mermerden birer heykel gibiydiler." (Wratislaw 1981: 57).

Elçi, önünde çavuşbaşı ve kapıcılar kethüdası olduğu hâlde ikinci avluda ilerlerken, yeniçeri selam taşına gelindiğinde kul kethüdası ağa tarafından verilen işaret üzerine, yeniçeriler sarayın ikinci avlusuna belirli aralıklarla dizilmiş olan çorba

ve zerde çanaklarına koşmaya başlarlardı (BOA. BEO. A.TŞF. 356: 69 a, 91 b.; 359: 153). 1784 yılında, Fransız elçisi Choiseul-Gouffier ile birlikte huzura kabul edilen Rahip Guillaume Martin bu sahne hakkında şu bilgileri vermektedir:

"Bu huzura kabul edilme günleri aynı zamanda pilav yeme günleridir. Biz huzura alınmak üzerek yürürken kumandan bu pilav yeme işaretini verdi; o anda bütün yeniçeriler belli yerlerde dağıtılan pilav tabaklarına doğru koşmaya başladılar; bu pilav yeme telaşı bir hoşnutluk simgesi. Hareketsiz kalsalar yemek istemeselerdi, bu, yönetimden hoşnut olmadıkları anlamına gelecekti…" (Martin 2007: 71).

Elçi kabul günlerinde saraydaki yeniçeri sayısı normal günlere oranla çok daha fazla olduğundan bu çanak yağmaları diğerlerine nazaran daha etkileyici olur ve böylece elçilik heyetlerine unutamayacakları anlardan birisi yaşatılırdı. (Orgun 1947: 407). Çanak yağmasının yabancı elçilere veya bağlı devletlerin yöneticilerine yönelik kabul törenlerinde özellikle sergilenmesi, aslında yeniçerilerin ne kadar disiplinli ve saldırgan olduklarını göstermek için özenle planlanmış bir eylemin göstergesiydi (Yerasimos 2002: 24-25). Böylece yeniçerilerin hem itaatkâr yönlerine hem de savaş meydanlarındaki çevikliklerine dair mesajlar verilirdi. Dolayısıyla öncesinde birer heykel gibi müthiş bir disiplin ve itaat içerisinde duran yeniçerilerin bir anda zincirden boşanmış gibi çanaklara saldırmaları, elçilik heyetleri için bir paradoks hâlini alırdı. Bu anlamda çanak yağması sahnesi, elçilerin diplomatik görüşmeleri için görkemli ve göz korkutucu bir dekor da oluşturmaktaydı (Necipoğlu 2007: 261).

Guillaume Martin'in yukarıdaki ifadelerinde de görüldüğü üzere yeniçerilerin çanaklara hücum etmeleri aslında onlar için bir hoşnutluk simgesiydi. Bu nedenle sarayda sergilenen çanak yağması, yeniçerilerin itaatlerine dair bir barometre özelliği taşımaktaydı (Necipoğlu 2007: 43). Yeniçerilerin umulanın aksine çorbaya koşmamaları çok büyük bir tehlikenin habercisi olabilirdi. Bu açıdan yemek sırasında bir karışıklık veya eylemsizlik olmaması, başta sadrazam olmak üzere divan erkânını sevindirirdi. Yeniçerilerin verilen yemeği yememeleri ve yemek kaplarını yere çalmaları ise herhangi bir meseleden dolayı küskün olduklarına işaret eder, bazı işlerin yolunda gitmediği konusunda divana uyarı anlamı taşırdı. Böyle durumlarda yeniçerilere ne istedikleri sorulur ve istekleri yerine getirilirdi. Çanak yağmasının normal seyrinde gerçekleşmesi itaatlerine ve işlerin yolunda olduğuna alamet sayılığından derhal kurbanlar kesilirdi (Tavernier 2014: 63, Alikılıç 2004: 72). Yeniçerilerin herhangi bir şeye kızgın ve küskün oldukları zaman çorba kapmayıp çanakları ayaklarıyla devirmeleri, askerin isyan hareketinin başlangıcı anlamına geldiğinden divan erkânını hatta padişahı korku alırdı. Bu tür durumlar öncelikle nasihat ve güzellikle yatıştırılmaya gayret edilirdi (Uzunçarşılı 1988: 323). Bazen nasihatler de çare etmez, yeniçerilerin istekleri yerine getirilerek isyanın büyümesi engellenmeye çalışılırdı. Mesela II. Selim'den itibaren itaatsizlikleri gittikçe artan yeniçeriler, padişahların ordunun başında sefere çıkmalarını istiyorlardı. Bu hususta III. Murad'a bile teklifte bulunmuşlardı fakat sultan, çeşitli hadiseler sebebiyle yeniçerilere ve kapıkulu süvarisine güvenemediği için istekleri yerine getirilmemişti. III. Murad'ın ölümünden sonra padişahın sefere çıkma meselesi yine tazelenmiş hatta Yeniçeri Ağası Yemişçi Hasan Ağa, orta mescide giderek eski yoldaşlarla sefer işini görüşürken yeniçeriler *"Padişâh-ı âlem-penâh hazretleri el-hamdü li'llâh nevcivândur, niçün bi-*

zimle sefere çıkmaz? Sultan Süleyman Han-ı mağfur hod pîr idi ve hem nikris marazına mübtelâ idi araba ile sefere çıktı." demişler ve ertesi gün divanda çorba içmeyip aralarında ittifak ederek Ayasofya'da Mushaf üzerine yemin etmişlerdi. (Selaniki 1999: 524) Bu nedenle III. Mehmed Eğri'nin Fethi esnasında ordunun başında sefere çıkmak zorunda kalmıştı. (Uzunçarşılı 2011: 74).

Fakat bazen yeniçerileri yatıştırmak mümkün olmuyor ve bu tür durumlarda kötü sonuçlar yaşanabiliyordu. Mesela H. 1000 / M. 1591 tarihinde Vezir-i azam Ferhad Paşa mutat üzere bir sabah erkenden gelip atından inerek divana gireceği sırada, yeniçeriler Erzurum'daki arkadaşlarının ahali tarafından hakarete uğradıklarından bahisle vezire karşı serkeşçe davranmışlar ve çorba içmeyerek dağılmışlardı (Peçevi İbrahim Efendi 1982: 112, Naîmâ Mustafa Efendi 1967: 63). Bu hadise evvela yeniçeri ağasının sonra da vezir-i azamın azline sebep olmuştu. Yine bunun gibi H. 1005 / M. 1596 senesinde de yeniçeriler, donanma ile seferde olan arkadaşlarının sefer bahşişi alamamalarından dolayı divanda çorba içmemişlerdi (Uzunçarşılı 1988: 323).

İlk Osmanlı vakanüvisi Halepli Mustafa Naima Efendi'nin verdiği bilgilere göre Kemankeş Kara Mustafa Paşa padişah tarafından yeniçerileri çorba içmemeye yani isyana sevk ettiği gerekçesiyle idam edilmişti. Kemankeş Kara Mustafa Paşa, rakip olarak gördüğü Sultan İbrâhim'in silâhdarı Yûsuf Paşa ile padişah üzerinde çok büyük etkisi bulunan Cinci Hoca Hüseyin Efendi'yi saf dışı bırakmanın ancak yeniçerileri isyana teşvik etmekle gerçekleşebileceğini düşünmüştü. Bu işi tertip etmesi için ocak ağalarına yüz kese akçe dağıtmış fakat tertipledi̇ği olay yeniçeriler tarafından reddedilince padişah tarafından duyulmuştu. Bunun üzerine Sultan İbrahim, Kemankeş Kara Mustafa Paşa'ya "Kullarıma çorba kapmamayı sen mi öğrettin?" diyerek yeniçerileri isyan ve itaatsizliğe teşvik edenin kendisi olup olmadığını sormuştu (Naîmâ Mustafa Efendi 1967: 1589-1594). Sultanın soruyu soruş şekli, çorba kapmanın yani çanak yağmasının itaat, aykırı bir hareketin ise itaatsizlik olarak algılandığını göstermesi açısından önemlidir.

Benzer bir örnek de III. Ahmed zamanında yaşanmıştı. 1703 Edirne vakasından sonra III. Ahmed'in tahta çıkması ile birlikte sadrazam olma sevdasına düşen Yeniçeri Ağası Çalık Ahmed Paşa, türlü girişimlerde bulunmasına rağmen sadaret makamını elde edemeyince sadaret mührünün kendisine verilmesi için yeniçeriyi ayaklandırmayı düşünmüştü. Silahdar Mehmed Ağa, Çalık Ahmed Paşa'nın *"ulufe divanında yeniçerileri tahrik edüp çorbayı kaptırmamak ve mühr-i şerif kendüye gelmedükçe def'-i cem'iyyet etmemek fikr-i fasidinde olduğu"*nu dile getirmektedir (Silâhdar Mehmed Ağa 1995: 222-223). Silahdar Tarihi'nde geçen bu bilgi de çanak yağmasının itaat sembolü olma yönünü göstermesi açısından önemlidir. Çanak yağmasına ait bu örneklerden anlaşılacağı üzere Osmanlı şenliklerinde halk için ihsan sembolü olarak sergilenen ve daha çok yağma yaptıran açısından sembolik anlamlar içeren çanak yağmasının, Topkapı Sarayı'nda uygulanan şekliyle yağmayı yaptırandan ziyade yapan için sembolik anlamlar yüklendiği söylenebilir.

Sonuç

Osmanlı Devleti'nde düğün ve şenliklerinin yanı sıra yeniçerilere ulufe dağıtımı ile divandaki önemli günlerde sergilenen çanak yağmasının kökenleri, Orta Asya Türk geleneklerine dayanmaktadır. Çanak yağmalarının gönüllülük esasına dayanması ve sultanın izni ile belli bir usule göre yapılması, bu geleneğin amacının yağma değil de ona yüklenen anlamlar

olduğunu göstermektedir. Bu bağlamda çanak yağması, Osmanlılarda devlet ve saray geleneği olarak çok yönlü anlamlar içeren bir sembol özelliği taşımaktaydı. Uygulanma yerine ve şekline göre farklı manalar içeren çanak yağması, hem yağmayı yaptıran sultan hem de yağma yapan halk ve yeniçeriler için farklı anlamlar barındırmaktaydı. Halk için gerçekleştirilen yağmalar, öncelikle sultanın kullarına ihsanda bulunma araçlarındandı. Bu nedenle sultanın cömertliğine ve sultanın şahsında Devlet-i Âliyye'nin büyüklük ve yüceliğine işaret etmekteydi. Sultanla halkın bütünleşmesi anlamı da içeren gelenek, bu yönüyle sultanların halktan kopmalarına engel olabilme özelliğine sahipti. Çanak yağması, halk için yeme-içme ve eğlence anlamı taşımaktan öte tebaasını düşünen bir sultanın varlığına işaret ederek huzur ve güven duygusu aşılayan bir gelenek hâlini almaktaydı. İhsanın, beklenilen karşılığı bulması hoşnutluk göstergesi olduğundan, çanak yağması tebaanın sultana karşı saygı ve bağlılığını da arttırmaktaydı.

Askerî sınıf için gerçekleştirilen yağmalar ise yine sultanın cömertliğine işaret etmekle birlikte, daha çok itaat ve bağlılığı göstermesi açısından önemliydi. Yeniçeriler çanak yağması ile hoşnut olmadıkları bir durumu bizzat kendileri ifade etme şansı elde ediyorlardı. Bu ise çanak yağmasına, sultana ve yönetime mesaj verebilmek adına önemli bir araç olma özelliği kazandırmaktaydı. Bu nedenle sultana ve yönetime karşı olan algı ve hissiyatın ölçülmesini sağlayan bir barometre özelliğine sahipti. Çanak yağması yeniçeriler için uygulanan şekliyle daha çok itaat sembolü olduğundan kapıkullarının nabzının tutabilmesine olanak sağlamakta, böylece yaşanabilecek olumsuzluklar için erken teşhis imkânı vermekteydi. Yöneticilere, olası bir itaatsizlik durumunda yaşanabilecek tehlikeli durumların önüne geçebilme şansı veren bu gelenek, sultan için ise kendi meşruiyetini kontrol edebilme görevi görmekteydi.

KAYNAKÇA

Arşiv Kaynakları

Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA) Bâb-ı Âli Evrak Odası (BEO) Sadaret Teşrifat Defteri (A.TŞF.)

BOA. BEO. A.TŞF. 356, 359.

Telif Eserler

Abdülaziz Bey. *Osmanlı Âdet, Merasim ve Tabirleri*, Prof. Dr. Kâzım Arısan ve Duygu Arısan Günay, haz. İstanbul: Tarih Vakfı, 1995.

Alikılıç, Dündar. *Osmanlı'da Devlet Protokolü ve Törenler İmparatorluk Seremonisi,* İstanbul: Tarih Düşünce Kitapları, 2004.

And, Metin. *16. Yüzyılda İstanbul: Kent – Saray – Günlük Yaşam*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2012.

Arıkan, Murat. *Osmanlı Saray Düğünlerinde Yemekler*. https://www.turkascihaberleri.com/ Haber-Detay/73/Osmanli-Saray-Dugunlerinde-Yemekler--Yrd--Doc--Dr—Murat--Arikan-.html Erişim Tarihi: 11.10.2018,

Arslan, Mehmet. *Osmanlı Saray Düğünleri ve Şenlikleri 1 Manzum Sûrnâmeler*. İstanbul: Sarayburnu Kitaplığı, 2008.

Arslan, Mehmet. *Osmanlı Saray Düğünleri ve Şenlikleri 2 İntizâmi Sûrnâmesi*. İstanbul: Sarayburnu Kitaplığı, 2009.

Arslan, Mehmet. *Osmanlı Saray Düğünleri ve Şenlikleri*. İstanbul: Sarayburnu Kitaplığı, 2011.

Arslan, Mehmet. "Osmanlı Saray Düğünlerinde Yağma Geleneği". *Millî Folklor* 10 (1991): 54-57.

Can, Mustafa. *Sultanın Kapısında: Kudret-Heybet-Adalet* (Osmanlı Devleti'nde Yabancı Elçiler). Ankara: Gazi Kitabevi, 2019.

Fresne-Canaye, Philippe du. *Fresne-Canaye Seyahatnamesi 1573*, (Çev. Teoman Tunçdoğan) İstanbul: Kitap Yayınevi, 2009.

Geçer, Harun ve Saffet Kartopu. "Arkaik Bir Törenin Postmodern İzdüşümleri: Potlaç Geleneğinden Tüketim Kültürüne". *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 10/52 (Ekim 2017): 676-687.

Gültekin, Ahmet Kerim. "Potlatch (Potlaç)", *Bilim ve Ütopya*, 256 (Ekim 2015): 83-87. https://www.rijksmuseum.nl/en/search/objects?q=vanmour&p=4&ps=12&st=Objects&ii=6#/SK-A-4076,42

Kâşgarlı Mahmud. *Divânü Lugâti't-Türk*. İstanbul: Kabalcı Yayınevi, 2005.

Köprülü, M. Fuad. *Bizans Müesseselerinin Osmanlı Müesseselerine Tesiri*. İstanbul: Ötüken Neşriyat, 1986.
Martin, Guillaume. *İstanbul'a Seyahat*, (Çev. İsmail Yerguz) İstanbul: İstiklal Kitabevi, 2007.
Naîmâ Mustafa Efendi. *Naîmâ Tarihi I*, IV. (Çev. Zuhuri Danışman) İstanbul: Bahar Matbaası, 1967.
Necipoğlu, Gülru. *15. ve 16. Yüzyılda Topkapı Sarayı Mimarî, Tören ve İktidar*. (Çev. RuşenSezer) İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2007.
Orgun, Zarif. "Osmanlı İmparatorluğu'nda Name ve Hediye Getiren Elçilere Yapılan Merasim". *Tarih Vesikaları*, 1/6, (1941): 407-413.
Ortaylı, İlber. *Osmanlı Sarayında Hayat*, İstanbul: Yitik Hazine Yayınları, 2008.
Örnek, Sedat Veyis. *Budunbilim Terimleri Sözlüğü*. Türk Dil Kurumu Yayınları, 1973.
Özden, Banu. "Political Power behind the Feasts: Food as a Symbol of Authority and Obedience in the History of Turks". *Dublin Gastronomy Symposium*, 2018: 1-7.
Peçevi İbrahim Efendi. *Peçevi Tarihi II*, (Haz. Bekir Sıtkı Baykal) Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 1982.
Reyhanlı, Tülay. *İngiliz Gezginlerine Göre XVI. Yüzyılda İstanbul'da Hayat* (1582-1599). Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 2001.
Silâhdar Mehmet Ağa. *Silâhdar Tarihi. On Yedinci Asır Saray Hayatı.* (Haz. Mustafa Nihat Özön), Ankara, Akba Kitabevi 1995.
Sinanlar, Seza. *Atmeydanı: Bizans Araba Yarışlarından Osmanlı Şenliklerine*. İstanbul: Kitap Yayınevi, 2009.
Tavernier, Jean Baptiste. *17. Yüzyılda Topkapı Sarayı*, (Çev. Teoman Tunçdoğan) İstanbul: Kitap Yayınevi, 2014.
Tezcan, Mahmut. "Folklorik ve Antropolojik Yönleriyle Hediye Geleneği ve Türk Kültüründeki Yeri". *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*. 22/1 (1989): 29-36.
Uzunçarşılı, İsmail Hakkı. *Osmanlı Devlet Teşkilâtından Kapukulu Ocakları*. Ankara: TTK Basımevi, 1988.
Uzunçarşılı, İsmail Hakkı. *Osmanlı Tarihi III/ I*. Ankara: TTK Basımevi, 2011.
Vehbî. *Sûrnâme Sultan Ahmet'in Düğün Kitabı*, Çev. Mertol Tulum, İstanbul: Kabalcı Yayınevi, 2007.
Wratislaw, Baron W. "16. Yüzyıl Osmanlı İmparatorluğu'ndan Çizgiler", *Anılar* (Çev. M. Süreyya Dilmen) Karacan Yayınları, 1981.
Yerasimos, Stefanos. *Sultan Sofraları 15. ve 16. Yüzyılda Osmanlı Saray Mutfağı*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2002.
Ziya Gökalp. *Türk Medeniyeti Tarihi*. İstanbul: Kültür Bakanlığı, 1976.

EK
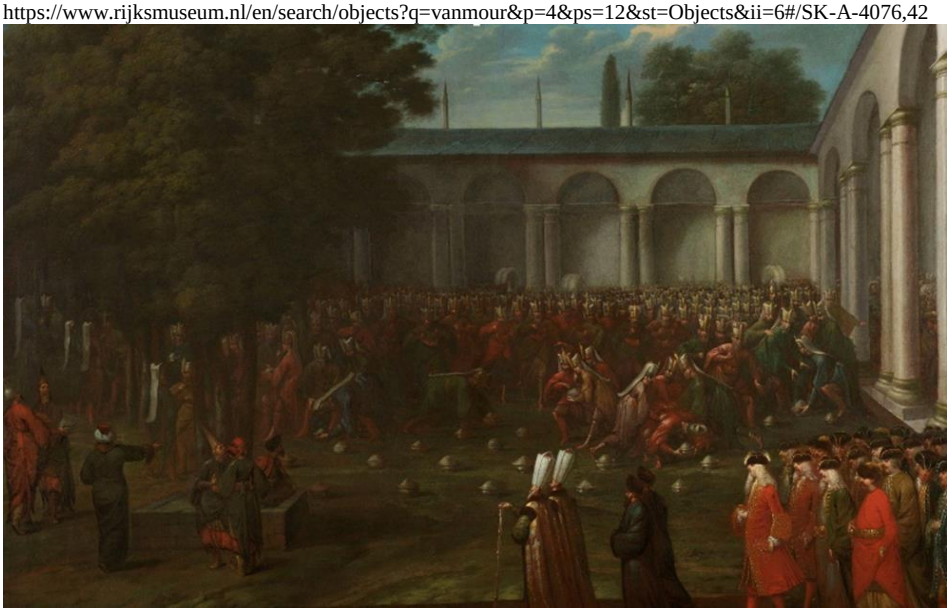
Hollanda Elçisi Cornelis Calkeon'un, Sultan III. Ahmed'in huzuruna kabulde sergilenen çanak yağması- Jean Baptiste Vanmour.
https://www.rijksmuseum.nl/en/search/objects?q=vanmour&p=4&ps=12&st=Objects&ii=6#/SK-A-4076,42